

Ulu öndər Heydər Əliyevin etnoqrafiya elminin inkişafında müstəsna rolu

Azərbaycanın dövlət müstəqilliyinin bərpasından (18 oktyabr 1991-ci il) keçən qısa zaman kəsiyində xalqımız və dövlətimiz bir sıra nailiyyətlər qazanmışdır ki, bu nailiyyətlərin ilk onillikdə əldə edilməsində ümummilli lider, müstəqil Azərbaycan Respublikasının qurucusu və memarı, azərbaycanlıq milli dövlət ideologiyasının banisi, milli-mənəvi və maddi dəyərlərimizin qoruyucusu və böyük təbliğatçısı Heydər Əliyevin müstəsna xidmətləri olmuşdur. Qeyd edək ki, heç bir xalqın tarixi taleyini şəxsiyyətlərsiz təsvir etmək mümkün deyil. Şəxsiyyətlərin xalqın taleyindəki rolunu isə onların fərdi xüsusiyyətləri və üzərinə götürdükleri missiya müəyyən edir. Bəşəriyyətin tarixi təkamül prosesi sübut edir ki, xalqın milli-mənəvi irsini, əxlaqi dəyərlərini, genetik yaddaşını, tarixi kimliyini, özünəməxsusluğunu gələcək nəsillərə ötürmək kimi çətin missiya, onun taleyində müstəsna rol oynamış fenomenal şəxsiyyətlərin fəaliyyəti ilə bilavasitə bağlıdır. Belə şəxsiyyətlərdən biri də dünyaşöhrətli siyasətçi Heydər Əliyevdir.

Böyük şəxsiyyət, türk dünyasının fenomen liderlərindən biri olan Heydər Əliyev ixtisasca tarixçi olduğuna görə, xalqımızın möhtəşəm tarixinə, bu elmin köməkçi sahələrinə, xüsusilə də xalqımızın milli-mənəvi və maddi dəyərlərinə həmişə qayğıkeşliklə yanaşmış, onların bütöv şəkildə gələcək nəsillərə çatdırılmasında öz qayğı və məsləhətlərini əsirgəməmişdir. Ulu öndər Heydər Əliyev özünün bütün fəaliyyəti dövründə xalqımızın mənəvi dünyasına cıraq tutmuşdur. Çoxsahəli elmimizin, zəngin mədəniyyətimizin, çoxəsrlik ədəbiyyatımızın inkişafına böyük qayğı göstərmişdir. Məhz onun Azərbaycanca rəhbərlik etdiyi illərdə yeni-yeni elm ocaqları yaradılmış və inkişaf etdirilmişdir. Azərbaycan Elmlər Akademiyasının inkişafı, xalqımızın tarixinin əsaslı şəkildə yenidən obyektiv yazılması alimlərimizin qarşısında mühüm vəzifə kimi qoyulmuşdur. Ulu öndər Heydər Əliyevin böyük qayğıkeşliklə yanaşdığı, daim elmi nailiyyətlərinə dəstək göstərdiyi elm sahələrindən biri də etnoqrafiya elmidir.

Xalqımızın qədim və çoxqatlı maddi və mənəvi mədəniyyətinin, təsərrüfat, ailə və məişətinin, eləcə də etnik proseslərin öyrənilməsi etnoqrafiya elmi qarşısında duran ən vacib və aktual problemlərdən biridir. Azərbaycan etnoqrafiya elminin bütün bu sadaladığımız problemləri xalqımızın milli-mənəvi dəyərləri sistemində əsas yerlərdən birini tutur. Milli-mənəvi sərvətlərimiz isə azərbaycanlıq milli ideologiyasının əsas hissəsi kimi dövlət səviyyədə dəyərləndirilir.

Bu gün müstəqil Azərbaycan Respublikasının milli-mənəvi və maddi dəyərlərinin daha çox diqqət mərkəzinə çəkildiyi, milli-mənəvi irsə dövlət səviyyəsində qiymət verildiyi, milli-mənəvi şüura qayıdışın çağdaş milli varlığın təsdiqi kimi reallaşdığı azərbaycanlıq ideologiyasının artıq formalaşma prosesi keçirdiyi bir tarixi zaman kəsiyində hər bir azərbaycanlının qarşısında özünün tarixi keçmişinə, soykökünə, maddi və mənəvi dəyərlərinə daha diqqətlə və vicdanla yanaşmaq, onları xüsusi bir yanğı ilə öyrənmək vəzifəsi durur. Ulu öndərimiz Heydər Əliyev öz çıxış və nitqlərində daim milli-mənəvi dəyərlərimizə vətəndaşlıq mövqeyindən yanaşmış, onların həqiqi elmi qiymətini vermişdir: **"Milli ideologiyamızın əsas tərkib hissəsi bizim milli-mənəvi dəyərlərimizdir. Biz öz milli-mənəvi dəyərlərimizlə fəxr etməliyik. Bizim milli-mənəvi dəyərlərimiz əsrlər boyu xalqımızın həyatında, yaşayışında formalaşmışdır, xalqımızın fəaliyyətində formalaşmışdır. Milli-mənəvi dəyərləri olmayan millət həqiqi millət, həqiqi xalq ola bilməz"**.

Milli-mənəvi və maddi dəyərlərimizi elmi əsaslarla öyrəndiyinə görə ümummilli lider Heydər Əliyev Azərbaycan etnoqrafiyası elminin nailiyyətləri ilə daim maraqlanmış, onun inkişafını diqqətində saxlamışdır. 1993-cü il sentyabrın 21-də, 1997-ci il yanvarın 31-də AMEA alimləri ilə görüşlərində Azərbaycan tarixinin aktual problemləri haqqında irəli sürdüyü fikirləri və tövsiyələri bütünlüklə etnoqrafiya elmimizə də daxil etmək olar. 2001-ci il mayın 15-də Prezident Heydər Əliyev tərəfindən imzalanmış "Azərbaycan Milli Elmlər Akademiyası haqqında" fərmanda, eləcə də 2002-ci il avqustun 7-də "AMEA-nın Naxçıvan filialının təsis edilməsi haqqında" sərəncamda Azərbaycan elminin inkişaf strategiyası müəyyənləşdirilmiş, elmə böyük dövlət qayğısı öz əksini tapmışdır.

Əməkdaşlıq olduğumuz AMEA-nın Arxeologiya, Etnoqrafiya və Antropologiya İnstitutu Milli Elmlər Akademiyasının sahə institutları içərisində ən cavanlarından biridir. Belə ki, 1974-cü ildə Akademiyanın Tarix İnstitutunun nəzdində Arxeologiya və Etnoqrafiya Sektoru yaradılmışdır. 1982-ci ildə Heydər Əliyev tərəfindən Elmlər Akademiyasının Arxeologiya və Etnoqrafiya İnstitutunun yaradılması barədə qərar verilsə də müəyyən səbəblər ucbatından bu qərar onun idarə edilmişdir. 1993-cü ildə yenidən Azərbaycan

ali hakimiyyətə gələn Heydər Əliyevin təşəbbüsü ilə Azərbaycan Respublikası Nazirlər Kabinetinin 8 iyun tarixli 386 sayılı qərarına əsasən məlum Sektorun bazasında müstəqil elmi-tədqiqat müəssisəsi kimi, Arxeologiya və Etnoqrafiya İnstitutu təsis edilmişdir. Cəmi 30 yaşlı olan bu İnstitutun əsas fəaliyyət istiqaməti müasir dünya elminin ən son nailiyyətlərinə arxalanaraq, Azərbaycan ərazisində arxeoloji, etnoqrafik və antropoloji tədqiqatlar aparmaq, tədqiqatların nəticələrini elmi-tədqiqat əsərlərində nəşr etməkdir. Qısa zaman kəsiyində İnstitutun elmi potensialı arxeologiya, etnoqrafiya və antropologiya elminin müxtəlif problemlərinə dair tədqiqatlar aparmışdır. Çoxcildliklər işləyib hazırlamış, beynəlxalq elmi konfrans və simpoziumlarda məruzələrlə çıxış etmiş, yeni tikinti sahələrinin (Yevlax-Balakən dəmiryolu, Şəmkir və Yenikənd yənə qovşaqları, Mozdok-Qazıməmməd qaz kəməri, Bakı-Supsa və Bakı-Tbilisi-Ceyhan neft boru kəmərləri və s.) arxeoloji və etnoqrafik tədqiqində fəaliyyət göstərmiş, dünya səviyyəli proqramlarda ("Böyük İpək Yolu", "INTAS-2000" və s.) yaxından iştirak etmiş, Azərbaycan arxeologiya, etnoqrafiya və antropologiya elmlərinin nailiyyətlərini dünya çapında təsdiqləyə bilmişdir. Bütün bu nailiyyətlərin qazanılmasında Müstəqil Azərbaycan Respublikasının Prezidenti Heydər Əliyevin misilsiz xidmətləri və davamlı dəstəyi olmuşdur. Bu gün Müstəqil Azərbaycanın Arxeologiya, Etnoqrafiya və Antropologiya İnstitutunun sərbəst elmi-tədqiqat müəssisəsi kimi fəaliyyəti məhz ümummilli liderin adı və fəaliyyəti ilə bağlıdır. 1993-cü ildə xalqımızın böyük oğlu Heydər Əliyev yenidən Azərbaycanda ali hakimiyyətə gəldi və Müstəqil Azərbaycan Respublikasının gələcək inkişaf strategiyasının bütün istiqamətlərini dəqiq müəyyənləşdirdi. Burada elm sahəsində problemlərin aradan qaldırılmasına dair göstərişlər və tövsiyələr də öz əksini tapmışdır.

Hələ keçən əsrin 70-ci illərində etnoqrafik tədqiqatlar "Tarixi etnoqrafiya" və "Sovet dövrü etnoqrafiyası" şöbələrində aparılmış, bir qədər sonralar isə bu şöbələrin sırasına "Etnososioloji tədqiqatlar" və "Arxeoloji və etnoqrafik tədqiqatlar" şöbələri də əlavə olunmuşdur. Cəmi dörd şöbə ilə təmsil olunan və tədqiqatları da bu sahələri əhatə edən etnoqraf-alim potensialının sözsüz ki, etnologiya, mədəni antropologiya, etnocoğrafiya, etnopedaqogika, etnopsixologiya, etnik proseslər, etnolinqvistik, etnogenetik əlaqələr, etnogenez, milli azlıqların etnoqrafiyası və s. kimi müasir zamanın tələblərindən yaranan tədqiqat sahələrinə girişib fundamental tədqiqat əsərləri ortaya qoymağı, ən azından, mümkün deyildir. Məhz buna görə də fikrimizcə, bu günün reallığında İnstitutda ciddi addımlar atılmalı, sözügedən müasir elm sahələri üzrə ixtisaslı kadrlar hazırlamaq üçün bu elm sahələrində müəyyən uğurlar qazanmış ölkələrlə elmi əlaqələr yaradıb mütəxəssis mübadiləsi aparılmalıdır. Elmi ezamiyyətlər təşkil etməklə onların təcrübəsi öyrənilməli, gələcək doktorantlara bu problemlərlə bağlı dissertasiya mövzuları verilməlidir. Yüksək intellektli kadrlar hazırlayıb İnstitutda bu sahələrin tədqiqini həyata keçirəcək şöbələrin açılması barədə AMEA-nın Rəyasət Heyəti qarşısında məsələ qaldırılmalı, Azərbaycan etnoqrafiya elmini dünya etnoqrafiyası elminə inteqrasiyasını həyata keçirə biləcək elmi fəaliyyət formalaşdırılmalıdır.

Ulu öndər həmişə öz çıxış və tövsiyələrində deyirdi ki, "ümumi çətinliklər nə qədər olsa da, biz elmi, təhsilə daim qayğı göstərməliyik və elmin inkişafı üçün mövcud imkanlardan daha çox istifadə etməliyik". Respublika rəhbərinin böyük qayğısından ilhamlanan İnstitutumuzun elmi əməkdaşları "Azərbaycan xalqının məşhər elmi əməkiyyətləri (keçmişdə və indi) üzrə səmərəli tədqiqatlar aparılır. Azərbaycan etnoqrafiyası elminin dörd sahəsi üzrə (təsərrüfat məişəti, ailə və ailə məişəti, maddi mədəniyyət və mənəvi mədəniyyət) tədqiqatların nəticələri üçcildlik "Azərbaycan etnoqrafiyası" fundamental tədqiqat əsərində öz əksini tapmışdır. 2005-2007-ci illərdə Azərbaycan Respublikasının Prezidenti İlham Əliyevin "Azərbaycan dilində latın qrafikası ilə kütləvi nəşrlərin həyata keçirilməsi haqqında" 12 yanvar 2004-cü il tarixli Sərəncamı əsasında "Tarixi etnoqrafiya" şöbəsi özünün kadr potensialına güvənərək üçcildlik "Azərbaycan etnoqrafiyası"ni 2007-ci ildə xalqımızın istifadəsinə vermişdir. Bundan başqa, şöbədə antik dövr etnoqrafiyası, orta əsrlər dövrü etnoqrafiyası, XIX-XX əsrin əvvəllərinin etnoqrafiyası və s. mərhələlərə aid də səmərəli tədqiqatlar aparılmış, monoqrafiyalar nəşr olunmuş, doktorluq dissertasiyaları müdafiə edilmişdir.

Azərbaycanda etnoqrafiya və antropologiya elm sahələri üzrə tədqiqatların səmərəliliyini artırmaq, arealını genişləndirmək və mükəmməl araşdırmaların keyfiyyətində uğurlar əldə etmək məqsədilə ulu öndərin vəsiyyəti və tövsiyələrini, Prezident İlham Əliyevin bilavasitə dəstəyini arxalanaraq 2018-ci ildə "Etnososioloji tədqiqatlar" şöbəsinin bazasında "Antropologiya Mərkəzi" yaradılmışdır. Bir qədər sonralar isə Arxeologiya və Etnoqrafiya İnstitutunun adında da dəyişiklik edilərək AMEA-nın Arxeologiya, Etnoqrafiya və Antropologiya İnstitutu adlandırılmışdır. "Antropologiya Mərkəzi" antropologiya elminin inkişaf konsepsiyasına uyğun olaraq fiziki antropologiya və sosial-mədəni antropologiya kimi fəaliyyətini iki istiqamətdə aparır. "Azərbaycanın qədim və müasir əhalisinin bioloji (ırqı) xüsusiyyətlərinin tədqiq edilməsi, onların lokal qruplarının konkret xarakteristikaları və müxtəlifliyinin aşkar edilməsi, Avrasiyanın digər xalqlarına azərbaycanlıların genetik yaxınlığı dərcəsi, azərbaycanlıların antropoloji özünəməxsusluğunun formalaşması tarixi, Azərbaycanın əhalisinin həyat fəaliyyətinə paleoekologiya və müasir ekologiyanın təsiri", eləcə də "ölkə əhalisi arasında ictimai-siyasi, mədəni transformasiyalar şəraitində mədəni dəyişikliklərin xüsusiyyətləri", miqrasiyalar, dünyada baş verən qlobal və demografik dəyişikliklər, ənənəvi mədəniyyətin müasir şəraitə uyğunlaşma prosesləri, xalqın etnik şüurunun formalaşması və inkişafı, etnik identiklik məsələsi və s. kimi müasirliyin dikte etdiyi geniş diapazonlu araşdırmalara start vermişdir. Öz fəaliyyətinin nəticələrini toplularda, dövrü nəşrlərdə, beynəlxalq və respublika əhəmiyyətli konfranslarda reallaşdırmağa hədəflənən planlarla çıxış etməyə başlamışdır.

Məlum olduğu kimi, Azərbaycan Respublikasının Prezidenti İlham Əliyev 2009-cu il noyabrın 2-də Bakı Dövlət Universitetinin 90 illik yubileyi mərasimindəki çıxışında ölkəmizin iqtisadiyyatında keçid dövrünün artıq başa çatdığını bəyan etmişdir. Fikrimizcə, iqtisadi potensialı, bu sahədə əldə edilən yüksək mənfəəti insan amilinə yönəltmək, Arxeologiya, Etnoqrafiya və Antropologiya İnstitutu daxilində məqsədyönlü islahatlar həyata keçirərək tədqiqatların səmərəliliyini artırmaq üçün yeni-yeni şöbələr (məsələn: "Maddi mədəniyyət tarixi", "Mənəvi mədəniyyət tarixi", "Təsərrüfat və ailə məişəti" və s.) yaradılması barədə Akademiya rəhbərliyi qarşısında məsələ qaldırılmalıdır. Mən çox istərdim ki, institutumuzda "Qarabağ etnoqrafiyası", "Qərbi Azərbaycan etnoqrafiyası" və "Cənubi Azərbaycan etnoqrafiyası" şöbələri fəaliyyətə başlayaydı. Güllüstan (1813) və Türkmənçay (1828) müqavilələri ilə ikiyə bölünmüş Azərbaycanımızın Günəyinin də etnoqrafik tədqiqatlara cəlb olunmasının vaxtı çoxdan çatmışdır.

Bu gün Azərbaycan elmində olan qlobal və yerli zəminə əsaslanan problemlərin həlli üçün gözəl imkanlar açılmışdır. Ölkəmizin iqtisadiyyatında keçid dövrü artıq başa çatmış, respublikamız özünün iqtisadi potensialına güvənərək dünyanı bürüyən maliyyə və iqtisadi böhrandan üzüağ çıxmış, müasir Azərbaycan dövlətçiliyinin inkişafında yeni mərhələ başlanmışdır. Azərbaycanın iri addımlarla irəliləməsi üçün inkişafın yüksək sürəti təmin edilməlidir. İndi başlıca məqsəd insan amilini, kadr potensialını inkişaf etdirmək, səmərəli texnologiyaları elmə tətbiq etmək, elm sahəsində qazanılmış dünyəvi təcrübəni mənimsəyib dünya elminə inteqrasiya olunmaq, qloballaşmanın nəticələrindən bacarıqla istifadə etməklə milli-mənəvi dəyərlərimizin dünya çapında təsdiqinə nail olmaqdır. Vəzifə müstəqil Azərbaycanımızın elmi potensialının necə böyük uğurlara qadیر olduğunu dünya elmi ictimaiyyətinə çatdırmaq, bir sözlə, Azərbaycanın keçmişini, bu gününü və gələcəyini hərtərəfli öyrənilib "Azərbaycan modeli" haqqında bəşər cəmiyyətinə ətraflı məlumatlar verməkdən ibarətdir. İnanırıq ki, Azərbaycanın sərəştəli elmi elitası yeni-yeni uğurlara imzalar atmaqla, öz fəaliyyətlərini müasir zamanın tələbləri müstəvisində quracaq, mürəkkəb və strateji əhəmiyyətli problemlərin həllində qüvvələrini səfərbər edəcəkdir. Vaxtilə ulu öndər Heydər Əliyev bu sahədə səmərəli addımlar atmış, bu gün isə respublikamızın Prezidenti cənab İlham Əliyev bu kursu uğurla davam etdirməkdədir. Prezident İlham Əliyev 2009-2015-ci illər üçün Elm Strategiyasının qəbul edilməsinə dair sərəncam vermişdir ki, Azərbaycan elmi bu strategiyaya uyğun olaraq hazırda intensiv şəkildə inkişaf etdirilməkdədir. Hörmətli Prezidentimiz İlham Əliyevin Sərəncamı ilə yaradılmış Azərbaycan Respublikasının Prezidenti yanında Elmin İnkişafı Fondu bu gün elmin müxtəlif sahələrində, eləcə də antropologiya və etnoqrafiya elmləri sahəsində aparılan araşdırmaların səmərəliliyinin artırılmasını və dünya elmi məkanında Azərbaycan elminin layiqincə təmsil olunmasını təmin edir.

Azərbaycan rəhbərliyi daim arxeologiya, etnoqrafiya və antropologiya elmlərinin inkişaf etdirilməsini dəstəkləmişdir. Elə ümummilli lider Heydər Əliyev tərəfindən AMEA Arxeologiya və Etnoqrafiya İnstitutunun yaradılmasına göstərilən təşəbbüsün özü də buna əyani sübutdur. Bundan başqa, çoxcildlik "Azərbaycan etnoqrafiyası"nın Heydər Əliyev Fondunun dəstəyi ilə nəşri, açıq səma altında Etnoqrafik Muzey təşkil edilməsi haqqında respublikamızın Prezidenti cənab İlham Əliyevin sərəncamı da bu sahəyə dövlət dəstəyinin göstəriciləridir. Bu işlər həm də öz növbəsində Heydər Əliyev siyasi kursunun davamı kimi təqdirəlayiqdir. Bütün bunlar kompleks şəkildə Heydər Əliyev düşüncəsinin uzaqqövrənliyi, onun siyasi və strateji kursunun bu günümüzün reallığına qovuşan təntənəsidir.

Fəzail VƏLİYEV,
AMEA Arxeologiya, Etnoqrafiya və Antropologiya İnstitutunun baş elmi işçisi, tarix elmləri doktoru, tarix professoru.